

МІКРО- ТА МАКРОЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ ПОРУШЕННЯ СУСПІЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ НА ПОШИРЕННЯ ДЕМОНСТРАЦІЙНИХ ФОРМАЛЬНИХ ПРАВИЛ

MICRO- AND MACROECONOMIC ANALYSIS OF THE IMPACT OF SOCIAL COMMUNICATION DISRUPTION ON THE SPREAD OF DEMONSTRATIVE FORMAL RULES

УДК 330.1:327

DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.19-1>

Волоснікова Н.М.¹

к.е.н., доцент,
доцент кафедри
загальної економічної теорії,
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

Абрамов Ф.В.²

к.е.н., доцент,
доцент кафедри
загальної економічної теорії,
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

Сержанов В.В.³

д.е.н., доцент,
декан економічного факультету,
Ужгородський національний
університет

Volosnikova Nataliia

National Technical University
«Kharkiv Polytechnic Institute»

Abramov Fedir

National Technical University
«Kharkiv Polytechnic Institute»

Serzhanov Vitaliy

Uzhhorod National University

Метою даної статті є визначення чинників порушення суспільної комунікації та формування демонстративних формальних правил. Визначено, що наявність системи комунікації між групою занепокоєння та політичними силами, що реалізують необхідні інституційні зміни, дозволяє групі занепокоєння оцінювати ефективність запропонованих змін до формальних правил та робити висновки щодо їх спроможності досягти поставленої мети. Показано, що причиною руйнування зазначеного каналу комунікації є неспроможність пересічних членів суспільства належним чином оцінити рівень ефективності запропонованих змін. Виявлено, що високий рівень трансакційних витрат оцінки обумовлено наступними причинами: відсутність належного рівня підготовки з відповідних питань у більшості членів суспільства та відсутність рівномірного та неупередженого висвітлення ЗМІ думок експертів. Доведено, що запобігання руйнуванню даного каналу комунікації є можливим тільки за умови підвищення рівня загальної освіченості суспільства.

Ключові слова: маніпулювання, суспільні настрої, трансакційні витрати, інституційні реформи, демонстраційні формальні правила.

The purpose of this article is to identify the factors that disrupt public communication and form demonstrative formal rules. It is determined that the presence of a reliable communication system between a concern group that requires reform of certain formal rules and political forces that implement the relevant institutional changes allows members of the concern group to adequately and timely assess the effectiveness of changes to the current formal rules proposed by political forces and draw conclusions about their ability to achieve the set goal. Failure of this communication channel may contribute to the spread of ineffective demonstration formal rules. It is shown that the main reason for the destruction of the communication channel between political forces that carry out the reform of formal rules and representatives of the concern group is the inability of ordinary members of society to properly assess the level of effectiveness of changes to the current formal rules proposed by political forces. The latter is due to the high level of transaction costs of measurement faced by representatives of interested groups. It was found that the high level of transaction costs of assessing the effectiveness of changes to formal rules, which ordinary representatives of the concern group face, is due to the following reasons: the lack of an adequate level of training on relevant issues among most members of society and the lack of uniform and impartial media coverage of the opinions of experts who adhere to different points of view in their assessments of the effectiveness of the proposed changes. It is proven that preventing the destruction of public communication and preventing the formation of demonstrative formal rules is possible only if the following condition is met: increasing the level of general education of society, which should reduce the level of transaction costs of measuring the effectiveness of reformed formal rules for ordinary members of the concern group. At the same time, the use of state intervention in the work of the media to reduce the level of costs of measurement is not only ineffective, but also unacceptable for a democratic society.

Keywords: manipulation, public sentiment, transaction costs, institutional reforms, demonstration formal rules.

Постановка проблеми. Ефективність чинних формальних правил ніколи не переставала бути однією з найбільш актуальних проблем, що постає перед багатьма країнами світу. Проте в сучасному світі дана проблема суттєво загострилася внаслідок необхідності оперативно реагувати на нові виклики сучасності. Адже вирішення багатьох з них є неможливим без реформування економічної системи, докорінної перебудови виробничих ланцюгів та, навіть, кардинальної зміни звичного для нас стилю повсякденного життя. Всі ці зміни мають бути закріплені в нових формальних правилах, від ефективності яких безпосередньо залежить успішність відповідних реформ. З огляду

на це, особливої актуальності набуває проблема здатності суспільства надійно оцінювати ефективність запропонованих змін до чинних формальних правил.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Безперечним доказом актуальності проблеми ефективності формальних правил є постійно зростаюча кількість досліджень присвячених цій проблемі (Daniel S. Andrews, Stav Fainshmidt, Andreas P. J. Schotter, Ajai Gaur. [1]; Koinova, M. [2]; Michael Callen, Jonathan L. Weigel and Noam Yuchtman. [3]; Zuo, C. [4]; Davidson, M.R., Filatova, T., Peng, W., Verbeek, L. & Kucuksayacigil, F. [5]), що охоплюють надзвичайно широке коло проблем

¹ ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9076-5231>

² ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4825-3974>

³ ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0577-4422>

безпосередньо пов'язаних з ефективністю формальних правил, як то: якість формальних інститутів та процеси інтернаціоналізації (Correa da Cunha, H., Amal, M., Floriani, D.E. and Fleury, M.T.L. [6]), вплив формальних та неформальних інститутів на підприємництво в країнах розвинених країнах та країнах, що розвиваються (Urbano, D., Orozco, J., & Turro, A. [7]), роль інститутів в економічному зростанні країни (Engerman, S.L., Sokoloff, K.L. [8]), довіра до державних інституцій (Palmisano, F., Sacchi, A. [9]) та проблеми економічних реформ (Kafka K.I., Kostis P.C., Petrakis, P.E. [10]; Eschenbach F., Hoekman B. [11]). Проте, незважаючи на зростання уваги дослідників до проблеми ефективності формальних правил в цілому, проблема ролі суспільної комунікації в формуванні демонстративних формальних правил залишається недостатньо дослідженою.

Метою статті є визначення чинників порушення суспільної комунікації та формування демонстративних формальних правил.

Виклад основного матеріалу дослідження. В ідеальному світі зростання занепокоєння суспільства тією чи іншою проблемою мало б призвести до належної реакції наявних політичних сил (адже від цього залежить оцінка їх діяльності суспільством та шанси бути переобранням на наступних виборах) та до внесення ними певних змін до чинних формальних правил з метою усунення даної проблеми. У свою чергу, запропоновані зміни до чинних формальних правил є не лише результатом зростання занепокоєння суспільства, але й самі суттєво впливають на рівень його занепокоєння, адже суспільство постійно моніторить та оцінює спроможність запровадження змін до чинних формальних правил досягти поставленої мети – усунути проблему, що непокоїть суспільство. Тому, прийняття неефективних змін до формальних правил має, очевидно, призвести до зростання рівня занепокоєння суспільства, тоді як більш ефективні формальні правила мають мати зворотній ефект: скорочення рівня суспільного занепокоєння. І лише повне усунення проблеми має призвести до остаточного зникнення напруги в суспільстві та зменшення рівня занепокоєння суспільства.

Таким чином, в суспільстві мала б скластися доволі проста, але ефективна система комунікації між всіма основними зацікавленими групами, завдяки якій в суспільстві мали б формуватися та зберігатися лише найбільш ефективні варіанти формальних правил, що як найкраще долають найбільш актуальні проблеми сучасності. Проте, практика показує, що в реальному світі зростання рівня занепокоєння тією чи іншою проблемою не лише не призводить до її вирішення, але й супроводжується прийняттям надзвичайно неефективних формальних правил. Найважливішим при

цьому є те, що серед подібних неефективних формальних правил є певна частка формальних правил – демонстраційні формальні правила – прийняття яких не лише не викликає незадоволення суспільства та зростання рівня його занепокоєння, але й навпаки схвалюється суспільством. Останнє є свідченням порушення в суспільстві зазначеної вище системи комунікації між зацікавленими групами.

В загальному випадку, в процес зміни чинних формальних правил втягнуто більш ніж одна зацікавлена група. Це обумовлено тим, що зміна чинних формальних правил практично ніколи не обмежується впливом на окрему зацікавлену групу та зачіпає інтереси багатьох інших груп. Так, наприклад, зміни в чинних формальних правилах, що необхідні для задоволення представників групи занепокоєння, що прагне домогтися скорочення викидів CO₂ в атмосферу та запобігти тим самим глобальному потеплінню, також безпосередньо впливають й на нафтовидобувні компанії, загрожуючи їх прибуткам та самому їх існуванню. Відповідно, останні представлятимуть собою іншу зацікавлену групу, чий інтереси є протилежними інтересам попередньої зацікавленої групи. Також може бути виділена ще одна зацікавлена група, що не так активно, але також може виступати проти обмеження викидів CO₂ – пересічні громадяни, що недуже переймаються проблемами навколишнього середовища, але змушені платити більш високу ціну за використанням альтернативних джерел енергії. Всі ці зазначені групи, з тією чи іншою наполегливістю, намагатимуться вплинути на рішення політиків щодо зміни чинних формальних правил, що врегульовують питання викидів CO₂, намагаючись при цьому домогтися таких змін формальних правил, що відповідають саме їх інтересам.

В подібній ситуації, відкрите та безкомпромісне відстоювання інтересів якоїсь однієї зацікавленої групи, означатиме для певної політичної сили втрату прихильності представників інших зацікавлених груп та, відповідно, ризик набуття непереобраними на наступних виборах. Тому, як правило, політичні сили відмовляються від кардинального та послідовного вирішення проблеми та намагаються обрати компромісний варіант змін до формальних правил, який би дозволив досягти прийняттого для політичної сили рівня занепокоєння кожної з зацікавлених груп, в залежності від їх чисельності та впливовості. При цьому, політична сила посилюватиме відповідні меседжі окремо для кожної з зацікавлених груп аргументуючи своє рішення. Відповідно, під час внесення змін до формальних правил, буде одночасно задіяно декілька незалежних ідентичних каналів комунікації між даною політичною силою та кожною з наявних зацікавлених груп. При цьому, відповідна

політична сила буде виконувати ключову роль в процесі комунікації, виконуючи роль центрального елемента через який здійснює комунікація між всіма зацікавленими групами. Тому далі ми будемо розглядати спрощену схему, що передбачає комунікацію лише з однією з зацікавлених груп (політичні сили, що приймають участь в реформуванні формальних правил ми не розглядаємо як додаткову зацікавлену групу через специфічність функцій, що виконуються ними під час зміни чинних формальних правил). При цьому, також, будемо припускати, що саме ця група є незадоволеною чинними формальними правилами і виступає за їх реформування, тобто є ініціатором зміни формальних правил.

Як зазначалося раніше, на ступінь занепокоєння групи ініціатора інституційних змін впливає її оцінка ефективності запропонованих політичними силами змін до чинних формальних правил. В тих випадках коли, з певних причин, члени групи занепокоєння неспроможні належним чином оцінити реальний рівень ефективності запропонованих змін до чинних формальних правил, ступінь занепокоєння даної групи може не відповідати ефективності реформованих формальних правил. Ступінь занепокоєння може продовжувати зростати, незважаючи на належні реакцію та кроки політичних сил, створюючи умови сприятливі для маніпулювання суспільними настроями [12], або ж суттєво зменшитися попри відсутність жодних результатів. В останньому випадку, з'являється можливість для прийняття демонстраційних формальних правил [13], що характеризуються суттєвим рівнем цільової неефективності (неспроможністю досягти поставленої мети), проте схвально сприймаються суспільством, адже створюють ілюзію розв'язання проблеми. Завдяки цьому, для того щоб уникнути необхідності належного реформування чинних формальних правил та, одночасно, зберегти прихильність групи занепокоєння, зменшивши ступінь її занепокоєння, політичній силі втягнутій в цей процес достатньо створити, для більшості членів групи занепокоєння, враження того, що запропоновані зміни до чинних формальних правил здатні кардинально змінити ситуацію та врешті решт вирішити проблему, що непокоїть людство.

Варто зазначити, що оцінка ефективності будь-яких формальних правил є надзвичайно складним завданням навіть для фахівців відповідної галузі, що мають необхідні знання та досвід. Значно гіршими, з точки зору оцінки ефективності формальних правил, є можливості пересічних представників групи занепокоєння. В більшості випадків, представники даної групи взагалі не мають жодних знань та досвіду у відповідній галузі, що позбавляє їх можливості безпосередньо дослідити запропоновані політиками зміни до чинних формальних

правил. Можливість опиратися в своїх оцінках на думку експертів є також обмеженою, адже більшість експертів є відомими лише в своїх вузьких колах і їх думка залишається невідомою для загалу, а ті експерти чиї думки активно висвітлюються ЗМІ, хоч й можуть бути особисто неупередженими у своїх висловлюваннях, але в жодному разі не можуть вважатися репрезентативною вибіркою з усіх експертів. Останнє пояснюється тим, що ЗМІ зацікавлені в оприлюдненні лише того матеріалу, що є цікавим для споживачів свого контенту та, бажано відповідає їх очікуванням та уявленням про політику та навколишнє середовище; тобто виступають в ролі гравців опортуністів [14]. За даних обставин, представники групи занепокоєння змушені, під час оцінки ефективності запропонованих політиками зміни до чинних формальних правил, опиратися на такі ненадійні критерії, як: «здоровий глузд», «загально відомі речі» та досвід інших країн. Через це, імовірність того, що групою занепокоєння – фактичним ініціатором інституційних змін – буде надана адекватна оцінка запропонованим змінам до чинних формальних правил є дуже низькою. І навіть якщо, після тривалого проміжку часу виявиться, що проблема, заради якої вносилися зміни до формальних правил, є й досі не вирішеною то для групи занепокоєння це знову не може виступати в ролі надійного аргументу неефективності прийнятих формальних правил, адже провал реформ може бути пояснено не лише неефективністю даних правил, але й іншими причинами.

Чому ж представники групи, що занепокоєні певною проблемою настільки, що вбачають в ній реальну загрозу для свого існування та вимагають від влади рішучих кроків для її вирішення, не роблять відповідних спроб для підвищення рівня своєї освіти у відповідній галузі для покращення контролю за рішеннями влади? Подібно до всіх інших економічних суб'єктів, представники групи занепокоєння будуть ретельно зважувати очікувані переваги та витрати, що пов'язані з кожним їх рішенням. Так, з одного боку, підвищення своїх можливостей для більш точного оцінювання рівня ефективності формальних правил, що безпосередньо торкаються проблеми, що викликає занепокоєння, дозволяє представникам даної групи більш ефективно контролювати владу та підвищити свої шанси у досягненні поставленої мети. З іншого боку, підвищення рівня своєї освіченості, в будь-який з актуальних проблем, вимагає таких витрат грошей та часу, що є неприйнятним для більшості пересічних громадян. Дійсно, для того щоб отримати рівень підготовки на рівні експерта, необхідно, крім вартості навчання у ВНЗ, витратити що найменше чотири роки свого життя. Для більшості людей останнє є прийнятним тільки в тому випадку якщо вони є молодими людьми,

що необтяжені власною родиною та сподіваються присвятити все своє життя обраній професії. Для решти ж осіб, це є неприйнятним, навіть якщо від отримання відповідних знань залежить успіх в усуненні проблеми, що викликає в них значне занепокоєння.

З огляду на вищезазначене, є очевидним, що необхідною умовою попередження появи демонстраційних формальних правил є скорочення для пересічних членів суспільства рівня трансакційних витрат пов'язаних з оцінкою ефективності чинних формальних правил та запропонованих до них змін. Адже без виконання цієї умови неможливо забезпечити адекватну оцінку членами групи занепокоєння рівня ефективності змін до формальних правил та відновити належну роботу розглянутих каналів комунікації між зацікавленими групами. Як вже було показано вище, основними причинами високого рівня трансакційних витрат оцінки ефективності змін до формальних правил є: відсутність належного рівня підготовки з відповідних питань у більшості членів суспільства та відсутність рівномірного та неупередженого висвітлення ЗМІ думок експертів, що в своїх оцінках щодо ефективності запропонованих змін дотримуються різних точок зору. Розглянемо, наскільки ймовірним є усунення кожної з цих причин високого рівня трансакційних витрат оцінки ефективності.

Наявність першої з зазначених причин – відсутність належного рівня підготовки – обумовлена особливостями системи сучасної освіти, що націлена на підготовку вузькоспеціалізованих фахівців за відносно невеликі кошти. Внаслідок цього, навіть найкращі фахівці в своїй професії, залишаються практично невігласами в суміжних галузях, що, відповідно, не дозволяє їм робити висновки стосовно ефективності запропонованих змін до чинних формальних правил, що регулюють проблеми, які перебувають за межами їх компетенції. Зазначена ситуація на ринку освітніх послуг продиктована потребами іншого ринку: ринку робочої сили. Сьогоднішній студент, обираючи свою майбутню професію, розраховує на те, що його сьогоднішні зусилля будуть повністю компенсовано більш високою заробітною платою. І дійсно, роботодавці будучи зацікавленими в висококваліфікованих фахівцях, готові платити тим більшу заробітну плату чим більш кваліфікованим є працівник. Проте вони неготові платити за ті знання, що не мають безпосереднього застосування на робочому місці. Відповідно, зусилля витрачені на опанування «непотрібних» предметів не будуть належним чином оцінені та винагороджені на ринку робочої сили, що й змушує майбутніх працівників обирати ті ВНЗ де предмети викладаються на належному рівні, проте їх перелік обмежено тим необхідним мінімумом, що знадобиться

в процесі роботи. Решта ж ВНЗ не витримає конкуренції та буде змушена залишити ринок освітніх послуг.

Відповідно, ринок освітніх послуг виявляється неспроможним без зовнішнього втручання забезпечити такий рівень загальної освіти населення який би дозволив представникам зацікавлених груп правильно оцінювати ефективність змін до чинних формальних правил. Виходом з цієї ситуації може стати запровадження обов'язкового блоку освітніх компонентів, що мають розширити світогляд більшості членів суспільства та поглибити їх знання стосовно найбільш актуальних проблем сучасності та економіки. Запровадження подібного обов'язкового блоку освітніх компонентів має призвести до того, що представники груп занепокоєння зможуть краще орієнтуватися в проблемах, що викликають їх занепокоєння та з меншою імовірністю ставатимуть жертвами маніпулювання суспільними настроями. Внаслідок цього, рівень трансакційних витрат оцінювання з яким стикаються групи занепокоєння, має знизитися до прийняттого рівня, що сприятиме відновленню розглянутих каналів комунікації та ускладнить прийняття неефективних демонстраційних формальних правил.

Значно складніше складаються справи з другою причиною високого рівня трансакційних витрат оцінки ефективності змін до формальних правил – відсутність рівномірного та неупередженого висвітлення ЗМІ думок експертів. Існування більшості ЗМІ залежить від прихильності або власників, що повністю їх фінансують, або споживачів їх контенту. В першому випадку, засіб масової інформації фактично діє в інтересах свого власника та подає матеріал, що відповідає виключно особистим переконанням власника, або його інтересам; що створює небезпеку використання ЗМІ для маніпулювання суспільними настроями. В другому випадку, засіб масової інформації змушений збільшувати свою аудиторію подаючи лише той матеріал, що безпосередньо цікавить його аудиторію та відповідає її очікуванням. В обох випадках, для того, щоб продовжити своє існування, ЗМІ мають відповідати очікуванням представників одної з зазначених груп, що не може не позначитися на неупередженості під час висвітлення тої чи іншої проблеми, що знаходиться в центрі уваги власника чи споживача. Тому, незалежно від того від кого насправді залежить ЗМІ, представники групи занепокоєння, ставши одного разу на точку зору одного з «незалежних» експертів, самі, не прагнучі того, створюють умови в яких ЗМІ стає зацікавлений в подальшому поданні даного матеріалу з точки зору даного експерта. Внаслідок цього, представники групи занепокоєння ризикують втратити критичне сприйняття та перестати сприймати інші точки зору на дану проблему.

Найбільша складність в усуненні даної причини високого рівня витрат оцінки ефективності змін полягає в необхідності безпосереднього державного втручання в роботу ЗМІ, що є неприйнятним для демократичного суспільства. Адже втручаючись в роботу ЗМІ держава сама перетворюється, разом з власниками ЗМІ та споживачами їх контенту, на потужний чинник впливу на ЗМІ, що очевидно також може позначитися на їх неупередженості. В той же час, більш м'які засоби регулювання, як-то вимога обов'язкового висвітлення альтернативних думок експертів з кожної проблеми, не матимуть очікуваного ефекту, адже вони все одно залишають ЗМІ достатній простір для маніпулювання (наприклад висвітлення протилежної точки зору може бути доручено експерту, що є менш здібним оратором) та не містять чітких критеріїв порушення ЗМІ встановлених правил.

Висновки. Таким чином, можна дійти наступних висновків.

По-перше, основним запобіжником формування неефективних демонстраційних формальних правил є наявність надійної системи комунікації між групою занепокоєння, що вимагає реформування певних формальних правил та політичними силами, що реалізують відповідні інституційні зміни. Завдяки даній системі членами групи занепокоєння може бути вчасно оцінена ефективність запропонованих змін до чинних формальних правил та їх відповідність інтересам групи занепокоєння.

По-друге, основною причиною неспроможності пересічних членів суспільства належним чином оцінити рівень ефективності запропонованих політичними силами змін до чинних формальних правил є високий рівень трансакційних витрат вимірювання з яким стикаються представники зацікавлених груп. При цьому рівень останніх безпосередньо залежить від рівня загальної освіченості суспільства: чим нижчим є рівень загальної освіченості суспільства, тим вищими є трансакційні витрати вимірювання ефективності запропонованих змін в чинних формальних правилах.

По-третє, необхідною умовою для запобігання руйнування системи комунікації між групами зацікавленими в реформуванні чинних формальних правил та, відповідно, недопущення формування неефективних демонстраційних формальних правил є зменшення для пересічних членів групи занепокоєння їх рівня трансакційних витрат вимірювання ефективності запропонованих змін в чинних формальних правилах. Останнє, в свою чергу, вимагає підвищення рівня загальної освіченості суспільства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Daniel S. Andrews, Stav Fainshmidt, Andreas P. J. Schotter, Ajai Gaur. Formal institutional context in

global strategy research: A layer cake perspective. *Global Strategy Journal*/Volume. 2022. Vol 14, № 1. pp. 3–24.

2. Koinova, M. Governing transit and irregular migration: informality and formal policies. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. 2024. Vol. 51, № 2, pp. 423–444.

3. Michael Callen, Jonathan L. Weigel and Noam Yuchtman. Experiments About Institutions. *Annual Review of Economics*. 2024. Vol 16, pp. 105–131.

4. Zuo, C. Political Selection Institutions and Policy Performance: Evidence from China. *Chinese Political Science Review*. 2024. Vol. 9, № 1. pp. 129–151.

5. Davidson, M.R., Filatova, T., Peng, W., Verbeek, L. & Kucuksayacigil, F. Simulating institutional heterogeneity in sustainability science, *Proceedings of the National Academy of Sciences*. 2024. 121 (8) e2215674121.

6. Correa da Cunha, H., Amal, M., Floriani, D.E. and Fleury, M.T.L., "Firm internationalization approaches and performance: the moderating role of the home country's formal institutions", *International Journal of Emerging Markets*. 2024. Vol. 19, № 11, pp. 3977–4005.

7. Urbano, D., Orozco, J., & Turro, A. The effect of institutions on intrapreneurship: An analysis of developed vs developing countries. *Journal of Small Business Management*. 2023. Vol. 62, № 3, pp. 1107–1147.

8. Engerman, S.L., Sokoloff, K.L. Institutional and Non-institutional Explanations of Economic Differences. In: Ménard, C., Shirley, M.M. (eds) *Handbook of New Institutional Economics*. Springer, Cham. 2025.

9. Palmisano, F., Sacchi, A. Trust in public institutions, inequality, and digital interaction: Empirical evidence from European Union countries. *Journal of Macroeconomics*. 2024. Vol. 79. 103582.

10. Kafka K.I., Kostis P.C., Petrakis, P.E. Institutional Effects on Innovation and the Requirements for Structural Reforms. *Journal of the Knowledge Economy*. 2022. Vol. 13. № 1. P. 211–235.

11. Eschenbach F., Hoekman B. Services Policy Reform and Economic Growth in Transition Economies. *Review of World Economics*. 2006. Vol. 142. № 4. P. 746–764.

12. Абрамов Ф. В. Маніпулювання настроями суспільства як засіб відволікання суспільної уваги. *Східна Європа: Економіка, бізнес та управління*. 2022. Випуск 3(36). С. 3–8.

13. Абрамов Ф. В. Фактори формування демонстраційних формальних правил в сфері охорони навколишнього середовища. *Бізнес Інформ*. 2022. № 4. С. 13–19.

14. Сержанов В. В., Дяченко Т. А., Абрамов Ф. В. Динаміка ефективності формальних правил та суспільні настрої: демонстраційні формальні правила VS маніпулювання суспільними настроями. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2022. Випуск 1(01). С. 143–148.

REFERENCES:

1. Daniel S. Andrews, Stav Fainshmidt, Andreas P. J. Schotter, Ajai Gaur (2022). Formal institutional context in global strategy research: A layer cake

perspective. *Global Strategy Journal* Volume, vol. 14, no. 1, pp. 3–24.

2. Koinova, M. (2024). Governing transit and irregular migration: informality and formal policies. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, vol. 51, no 2, pp. 423–444.

3. Michael Callen, Jonathan L. Weigel and Noam Yuchtman (2024). Experiments About Institutions. *Annual Review of Economics*, vol. 16, pp. 105–131.

4. Zuo, C. (2024). Political Selection Institutions and Policy Performance: Evidence from China. *Chinese Political Science Review*, vol. 9, no, 1. pp. 129–151.

5. Davidson, M.R., Filatova, T., Peng, W., Verbeek, L. & Kucuksayacigil, F., (2024). Simulating institutional heterogeneity in sustainability science, *Proceedings of the National Academy of Sciences*. 121 (8) e2215674121.

6. Correa da Cunha, H., Amal, M., Floriani, D.E. and Fleury, M.T.L. (2024), "Firm internationalization approaches and performance: the moderating role of the home country's formal institutions", *International Journal of Emerging Markets*, vol. 19, no. 11, pp. 3977–4005.

7. Urbano, D., Orozco, J., & Turro, A. (2023). The effect of institutions on intrapreneurship: An analysis of developed vs developing countries. *Journal of Small Business Management*, vol. 62, no. 3, pp. 1107–1147.

8. Engerman, S.L., Sokoloff, K.L. (2025). Institutional and Non-institutional Explanations of Economic Differences. In: Ménard, C., Shirley, M.M. (eds) *Handbook of New Institutional Economics*. Springer, Cham.

9. Palmisano, F., Sacchi, A. (2024). Trust in public institutions, inequality, and digital interaction: Empirical

evidence from European Union countries. *Journal of Macroeconomics*, vol. 79. 103582.

10. Kafka K.I., Kostis P.C., Petrakis, P.E. (2022) Institutional Effects on Innovation and the Requirements for Structural Reforms. *Journal of the Knowledge Economy*, vol. 13, no. 1, pp. 211–235.

11. Eschenbach F., Hoekman B. (2006) Services Policy Reform and Economic Growth in Transition Economies. *Review of World Economics*, vol. 142, no. 4, pp. 746–764.

12. Abramov F. V. (2022) Manipulyuvannya nastroyamy suspil'stva yak zasib vidvolikannya suspil'noyi uvahy [Manipulation of public sentiment as a means of diverting public attention]. *Skhidna Yevropa: Ekonomika, biznes ta upravlinnya*, no. 3(36), pp. 3–8.

13. Abramov F. V. (2022) Faktory formuvannya demonstratsiinykh formalnykh pravyl v sferi okhorony navkolyshnyoho seredovyscha [Factors of Formation of the Demonstration Formal Rules in the Sphere of Environmental Protection]. *Biznes Inform*, no. 4, pp. 13–19.

14. Serzhanov V.V., Dyachenko T.A., Abramov F.V. (2022) Dynamika efektyvnosti formal'nykh pravyl ta suspil'ni nastroyi: demonstratsiyni formal'ni pravyla vs mani-pulyuvannya suspil'nymy nastroyamy [Dynamics of effectiveness of formal rules and public attitudes: demonstration formal rules vs manipulation of public attitudes]. *Tsyfrova ekonomika ta ekonomichna bezpeka*, no. 1(01), pp. 143–148.